

А. С. АЛТИЕВ

**ЕР РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ
ТИЗИМИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ
МУАММОЛАРИ**

А. С. АЛТИЕВ

**ЕР РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ
ТИЗИМИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ
МУАММОЛАРИ**

(Монография)

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
«ФАН» НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ – 2018

УЎК:332.3(575.1)

Мазкур монография Ўзбекистон иқтисодиётини янада ривожлантириш ва эркинлаштириш шароитида ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солиш механизмларини такомиллаштириш мақсадида бу борадаги мавжуд муаммоларни аниқлаш, баҳолаш ва уларнинг ечимлари юзасидан муайян фундаментал, тизимли ва методологик ёндашувларни шакллантириш, илмий-назарий ва амалий асослари билан боғлиқ масалаларни тадқиқ этишга бағишланган.

Монографияда ишлаб чиқилган илмий фикр-мулоҳазалар, методологик ва илмий-назарий тавсиялар мамлакатимизда ер ресурсларидан фойдаланиш тизимининг айрим ҳуқуқий ва ташкилий-иқтисодий муносабат ва механизмларини бозор иқтисодиёти талаб ва шартларидан келиб чиққан ҳолда тартибга солишни янада такомиллаштиришга қаратилган ва бу борадаги ислохотларни янада чуқурлаштиришнинг энг илғор ва инновацион шакл ва услубларини ишлаб чиқиш юзасидан олиб бориладиган махсус илмий-тадқиқот ишларида ва соҳани тизимли ва комплекс ривожлантириш бўйича таъсирчан “йўл хариталари”ни ишлаб чиқиш ва амалга оширишда қўлланилиши мумкин.

Асар ер ресурсларидан фойдаланиш муаммолари билан шуғулланадиган олим ва магистрлар, раҳбар ва мутахассислар, фермерлар ва кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

М а с ъ у л м у ҳ а р р и р :

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор Қ.А. Чориев

Т а к р и з ч и л а р :

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор Ф.Ҳ. Назарова

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор О. Муртазаев

ISBN 978-9943-19-435-9

© А. С. Алтиев, 2018 й.

©ЎЗР ФА «Фан» нашриёти, 2018 й.

МУНДАРИЖА

КИРИШ 5

I БОБ. БОЗОР МУНОСАБАТЛАРИ ШАРОИТИДА ЕР РЕСУРСЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШ ТИЗИМИНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ ВА ЙЎНАЛИШЛАРИ

1.1. Бозор муносабатлари шароитида ер ресурсларидан фойдаланиш тизимининг ривожланиш тенденцияси ва илмий-назарий асослари..... 10

1.2. Ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солиш механизмларини такомиллаштиришда ер рентаси назариясининг ўрни ва аҳамияти..... 25

1.3. Ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини такомиллаштиришга доир хорижий тажрибаларни республикамиз шароитида қўллашнинг асосий йўналишлари..... 45

II-БОБ. ЕР РЕСУРСЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШ ТИЗИМИ ВА МУНОСА- БАТЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ЖАРАЁН ВА МУАММОЛАРИНИ ТАХЛИЛ ҚИЛИШНИНГ ИЛМИЙ-УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ

2.1. Турли мулкчилик муносабатлари шароитида ер ресурсларининг тақсимланиш ва таркибий ўзгариш жараёнларининг тахлили 59

2.2. Ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солишнинг қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантиришга таъсирини тахлил қилишнинг илмий-услубий асослари..... 75

2.3. Аграр-иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш шароитида ер муносабатларини тартибга солишнинг долзарб муаммо ва услубий-амалий ечимлари..... 98

III БОБ. ЕР РЕСУРСЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШ ТИЗИМИНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ИНСТИТУЦИОНАЛ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

3.1. Ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солишнинг иқтисодий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш йўллари 120

3.2. Ер ресурсларини хусусийлаштириш, ердан мулк сифатида фойдаланиш механизми шаклланишининг ўзига хос хусусиятлари 140

3.3. Ер бозорининг шаклланиш босқичлари, уни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари ва ижтимоий-иқтисодий аҳамияти..... 158

**IV БОБ. ИСТИҚБОЛДА ЕР РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ
ТИЗИМИНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ
МЕХАНИЗМЛАРИ-НИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ**

4.1. Ўрта ва узоқ истиқболда ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солиш стратегиясининг концептуал асослари.....	179
4.2. Солиқ механизмини такомиллаштириш асосида кишлоқ хўжалиги ерларидан фойдаланиш тизимини тартибга солиш йўналишлари	192
4.3. Ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солишнинг ташкилий-иқтисодий механизмлари ва мониторингини такомиллаштириш йўллари	217
ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР	234
АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	245
ИЛОВАЛАР	254

КИРИШ

Жаҳон ер фонди бугунги кунда 13,4 млрд.гектарни ташкил қилади, унинг атиги 1,5 млрд. гектари, яъни 11% қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши учун иқтисодий жиҳатдан қулай ҳисобланади¹. Уларнинг миқдори ва сифати табиий ва антропоген омиллар ва жараёнлар таъсирида йилдан-йилга камаймоқда. Демак, глобал озиқ-овқат муаммосини ечиш ва қишлоқ хўжалигида фойдаланиш учун чекланган ер ресурсларининг самарадорлигини ошириш келажакда экстенсив эмас, балки интенсив омилларни қўллаш, шунингдек ер мулкдорлари ва ижарачиларининг қишлоқ хўжалиги ерларидан интенсив фойдаланишга инвестиция киритиш, ерлар унумдорлигини сақлаш ва ошириш, умуман ерларнинг ресурс сифатидаги функцияларини янада кучайтириш имкониятларини яратадиган тизим шакллантириш ва уни доимо тартибга солиб бориш механизмлари билан ҳам бевосита боғлиқдир.

Инсоният томонидан турмуш кечириш учун ва қишлоқ хўжалигида фойдаланиш мақсадларида янги ерларни ўзлаштириш билан бирга мавжуд ерлар мелиоратив ҳолатининг бузилиши, эрозия, қурғоқчилик, шўрланишнинг кучайиши ва ер ости сувларининг таъсири, саноат ва транспорт қурилишлари, фойдали қазилмаларнинг очик тарзда ўзлаштирилиши натижасида қишлоқ хўжалиги ерларининг оборотдан чиқарилиши глобал миқёсда жадаллашиб бормоқда. Шунинг учун дунё ер фондининг асосий муаммоси – ерлардан фойдаланишни тартибга солиш бўлмоқда. Кўплаб мамлакатларда ер фондини сақлаб қолиш ва уларнинг таркибини тартибга солиш бўйича чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Бу борада Ўзбекистоннинг ҳам БМТ, ЮНЕСКО, ФАО каби халқаро ташкилотлар ҳужжатларига имплементация бўлиши ва уларнинг имкониятларидан самарали фойдаланиши долзарб бўлмоқда.

¹ Центр экономических исследований Узбекистана, www.cer.uz (муаллиф ердан фойдаланиш масалалари юзасидан ушбу Марказда эксперт сифатида қатнашган).

Сўнги йилларда қишлоқ хўжалиги ер ресурсларидан мақсадли ва самарали фойдаланмаслик, уларни тармоқ ичида ва тармоқлараро тақсимлаш ва қайта тақсимлашнинг самарасизлиги, ерларни ноқишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун иқтисодий ва технологик асосланмасдан ўтказилиши ва, энг ачинарлиси, ерлар унумдорлигининг пасайиб кетиши ҳолатлари кузатилмоқда. Айниқса, “...ер майдонларини оптималлаштиришдаги камчиликлар, айрим фермер хўжаликлари етарлича айланма маблағлар, зарур техника ва бошқа моддий-техника ресурсларига эга эмасликлари қишлоқ хўжалиги экинларининг ҳосилдорлигига, шартнома мажбуриятлари бажарилишига ва фермер хўжаликларининг рентабеллигига салбий таъсир кўрсатмоқда”.²

Шунинг учун ҳам, мамлакатимиз иқтисодиётини инновацион ислоҳ қилиш ва модернизациялаш шароитида ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солиш ва унинг механизмларини такомиллаштириш нафақат қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантириш, фермер, деҳқон хўжалиги ва томорқа ерларидан самарали фойдаланиш, балки маҳсулотлар ишлаб чиқариш самарадорлиги ва рақобатдошлигини ошириш, республикамиз озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш ва экспорт салоҳиятини юксалтириш борасидаги энг муҳим устувор вазифалардан бирига айланмоқда.

Ўзбекистонда қабул қилинган ер муносабатларини тартибга солишга қаратилган бир қатор қонун ҳужжатлари ва меъёрий актларнинг асосий жиҳатларидан бири бу – ернинг қиймати, ер солиғи ва ер ижараси ҳақи шаклларида ердан фойдаланиш учун табақалаштирилган ҳақнинг жорий этилиши, ерларни хусусийлаштириш, шунингдек ер бозорининг шаклланиши ва бу соҳада иқтисодий муносабатларни янада такомиллаштириш каби устувор йўналишларнинг ишлаб чиқилишидир. Бироқ, тадқиқот

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 14 январдаги Вазирлар Маҳкамасининг мамлакатимизни 2016 йилдаги ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. uza.uz, 2017 йил, 16 январь.

натижаларининг кўрсатишича, ҳозирги кунда ер муносабатларини ислоҳ этишнинг асосий мақсадларидан бири бўлиб ҳисобланувчи – аграр соҳа тармоқларида, айниқса қишлоқ хўжалигида, экин майдонларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга эришиб бўлмапти. Шу боисдан ҳам, ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солишнинг истиқболли механизмларини яратиш, унинг таркибий элементларини қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи ва бошья ердан фойдаланувчи субъектлар манфаатларига мос такомиллаштириш ва татбиқ этиш зарурати ушбу монография мавзусининг долзарблигини асослайди.

Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси, “Фермер хўжалиги тўғрисида”, “Дехқон хўжалиги тўғрисида”ги қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947–сонли, 2017 йил 31 майдаги “Ерларни муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланиш борасида назоратни кучайтириш, геодезия ва картография фаолиятини такомиллаштириш, давлат кадастрлари юритишни тартибга солиш чора–тадбирлари тўғрисида”–ги ПФ-5065–сонли, 2017 йил 9 октябрдаги “Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, қишлоқ хўжалиги экин майдонларидан самарали фойдаланиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора–тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5199–сонли фармонлари ва 2017 йил 10 октябрдаги “Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари фаолиятини янада ривожлантириш бўйича ташкилий чора–тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3318–сонли ва 2018 йил 20 апрелдаги “Тадбиркорлик ва шаҳарсозлик фаолиятини амалга ошириш учун ер участкаларини доимий фойдаланишга бериш тартибинини тубдан такомиллаштириш чора–тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3677–сонли қарорлари ҳамда ер ресурсларидан фойдаланиш билан боғлиқ

бўлган бошқа меъёрий-ҳуқуқий актларда белгиланган устувор вазифаларни амалга оширишга ушбу монография муайян даражада хизмат қилади.

Бугунги кунда дунёда ердан фойдаланиш муносабатларини тартибга солиш ва бу борада механизмларни шакллантириш билан боғлиқ кўплаб йўналишларда тадқиқотлар олиб борилмоқда. Масалан, ерларни қайта тақсимлашнинг кескинлашиши масалалари, ерлар иқтисодий унумдорлиги пасайишининг олдини олиш ва бунда инвестицияларнинг тақчиллиги, ерлар деградациясини бошқаришда табиий омиллар билан бирга иқтисодий омилларнинг таъсирини кучайтириш, қишлоқ хўжалиги ерларининг оборотдан чиқиб кетишининг олдини олиш шулар жумласидандир. Жаҳон амалиётида ижтимоий-иқтисодий тараққиётни белгилашнинг муҳим омили ва воситаси, мулкчиликнинг ўзига хос компоненти, солиқ солиш, ижара ва бошқа молиявий муносабатларнинг объекти сифатида ер ресурсларидан фойдаланишни тартибга солиш борасида анча тажрибалар тўпланган.

Шу нуқтаи назардан ушбу монографиянинг мақсади Ўзбекистонда ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солиш механизмларини такомиллаштиришнинг илмий-назарий ва услубий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат. Монографияда амалга оширилган изланишлар натижаларининг илмий аҳамияти Ўзбекистонда ер ресурсларидан фойдаланиш тизими ва уни тартибга солиш механизмларини бозор талаб ва тамойилларидан келиб чиққан ҳолда шакллантириш ва ривожлантиришга оид назарий-методологик ва услубий аппаратни ҳамда мавзуга доир иқтисодий муносабатларни такомиллаштиришга бағишланган махсус илмий тадқиқотларни амалга оширишда фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади. Изланишларимизнинг амалий аҳамияти ишлаб чиқилган илмий таклиф ва амалий тавсиялардан республикада ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солиш, унинг механизмларини шакллантириш ва хўжалик

юритиш субъектлари фаолиятига жорий этишга бағишланган манзилли ва мақсадли дастурий ҳужжатларда, соҳани тизимли ва комплекс ривожлантиришга қаратилган таъсирчан йўл хариталарини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/3776> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/3776> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/3776>